

„...a szerelemnek ebben a merőben irodalmi lángolásában...”

Herceg János levelei Juhász Erzsébethez

A levél – azaz felkínálni magunkat
a másik pillantása számára

A szerelem nyelvéhez sokféleképpen közelíthetünk. Roland Barthes véleménye szerint a szerelmi nyelv működéséhez és tanulmányozásához nélkülözhetetlen a filozófiában, művészetekben, tudományban való jártasság.

A levélben történő megnyilatkozást tekinthetjük az írójáról és annak helyéről készült portrénak is, hiszen az író nézőpontja tárul fel a levélben, a másik féle nem. Barthes azokat a beszédtröredékeket, melyeket a szerelmes fél alkot, alakzatoknak nevezi, és megállapítja, hogy a szerelmes beszéde „mindig csak apró, véletlenszerű események kiváltotta nyelvi rohamokban jelenik meg” (BARTHES 1997; 15). Elmélete rámutat arra, hogy a szerelmes frázisokban beszél, ír, és ezekre az alakzatokra a körvonalazottság és az emlékezetesség jellemző; nyelvi jelenetekről van szó, melyek folyamatosan megjelennek, előtűnnek a beszédben. Barthes szerint a szerelmes beszéde nem épül, alakul rendszerré, nem válik művé (BARTHES 1997).

Juhász Erzsébet író, irodalomtörténész, kritikus hagyatéka¹ három boríték nélküli és három borítékolt Herceg János-levelet őriz. A Doroszlóról, Herceg János Mosztonga-parti házából 1985-től 1986 novemberéig küldött levelek olykor Juhász Erzsébet újvidéki címére, olykor a *Képes Ifjúság* szerkesztőségébe érkeztek. Az írógéppel írott levelek mindegyike autográf aláírással ellátott.

A levelek közül hármat lehet datálni, a többit a megszólítások személyesebbé válásából, a magázásból tegezésbe való átváltásból, valamint

---

¹ A Juhász Erzsébet-hagyaték három topolyai intézményben, a Juhász Erzsébet Könyvtárban, Topolya Község Múzeumában és a Helytörténeti Levéltár gyűjteményében található.

a levéltartalom, -mondanivaló alakulása alapján lehet időrendi sorrendbe rakni.

Az akkor 76–77 éves Herceg János a 38–39 éves Juhász Erzsébetnek küld leveleket. A hagyaték csak a Herceg által írottakat őrzi.

A levelezést megelőzte egy Herceg János-írás 1984 augusztusából a *Dolgozó*kban, melyben a *Gyöngyhalászosok* című Juhász Erzsébet-kötetről ír. Az egyik datálatlan Herceg-levél reflektál erre a tényre: „a való világ határain túl pontosan összeillettek a dolgok azzal az elkerülhetetlen ténynyel, hogy nekem kellett Téged felfedeznem a vak és süket kritikusok jelentős hallgatása után, hogy majd aztán kórusban tulkiáltsanak. Ne érts félre, nem holmi literátori dicsekvés szól belőlem, hanem csak a felismerés, hogy ennek így kellett lennie, s én mintegy a kényszernek engedtem, nem tehettem mást.”²

Az első levél megszólítása, azaz a „Kedves Ersike!” után a magázás tegezésre vált, ami a későbbi megszólításoknál is jól érzékelhető: „Te édes, drága, édes, Te, minék nevezzelek...”, „Édes Zsizsi”, „Tegnap este Veled voltam, drágám, édes kicsikém!”, „Zsizsi, édes Zsizsi”, vagy „Tessék, édes Erzsike”. A Zsizsi becenév Herceg János-szövegekből származik. Herceg János egy datálatlan levelében, amely 1985 és 1986 között íródott, oldja fel a név származását és jelentését. „Édes Zsizsi – mert így foglak szólítani ezentul, a legszebb jelzőket is belesűrítve ebbe a keresztségbe, s ha máskor és másutt is találkozol velem, senki se fogja tudni, hogy az Te vagy, csak Te. Be kell vallanom, hogy egy novellámból léptél ki váratlanul, csupán a kettős mássalhangzó változásával, mint ahogy senki és semmi nem ismétlődhet változatlanul. Veled jártam én Párizsban, s Veled szenvedtem el az elhidegülés fájalmát is abban a novellában, míg ennek az átalakulásnak is meg voltak a maga – most már érthető – jelzései, egy közelítő s egy elutasító mozdulatban, időben is azt hiszem pontosan akkor, amikor még semmit se tudtunk” (Herceg János datálatlan levele).

A másik teste

Roland Barthes elemzése kimutatta, hogy vannak üres, azaz kódolt szerelmes levelek, de vannak jelentéssel teliek is, amelyekben megvan az akarat és az óhaj arra, hogy a vágyat kimutassa az illető (BARTHES 1997). A vágyat arra, hogy a feledésbe merült, elfelejtett személyre ismét emlékezzék. A másik teste által kiváltott gondolatok a fürkészás által jönnek létre. Ezt Barthes akként magyarázza, mint fürkészt, kutatást a má-

---

² A leveleket betűhíven közlöm.

sik testében, amely megszünteti a félelmet. Ez a fürkészás, megfigyelés terjedhet a nagyon apró testrészekre is, és abban a pillanatban, amint a Másik gondolkozni kezd, megszűnik a fürkészás. *A vágy okának leolvasását* egyenlíti ki a fürkészással Barthes. „...édes és elragadó anélkül, hogy édeskés lenne, épp ezért megérdemli, hogy szenvedélyesen szeressék, a józan ész határán is túl, kockázatot is vállalva és minden egyebet, ami ezzel együtt jár. Szemlesütő, halkszavu kislányosságán oly erősen átsütő, szinte érzékelhető vonzásával még külön is szeretni való” (Herceg János levele dátum nélkül). A vágy okának leolvasása tetten érhető a következő datálatlan levélben is: „megárt a sok, a bőség édes mákonya, ahogy egy kis képzavartól se visszariadva árad Belőled, hangod oly változatos modulációjában, s a kényeskedőn is hizelgő halk nevetésedben, a szép szemed fénye mögött bujkáló ragadozót is tisztos távolságban tartva...”. Herceg János az 1985. november 25-én keltezett levelében visszaemlékszik arra az *Üzenet*-számra, amelyben Juhász Erzsébet írását olvasta Kosztolányi Dezső munkásságáról. Juhász Erzsébet magiszteri dolgozatát írta ebből a témából, és az *Üzenet* 1985. februári–márciusi jubileumi Kosztolányi-száma hozta az írást az *Aranyárákány* című regényének képrendszeréről. „Érdekes, hogy az egész vastag szám anyagából semmi sem maradt bennem, csak a Te neved. El nem olvastam, persze, mert hát hol voltunk még akkor egymástól, de bennem maradt a neved. Előkerestem, elolvastam, a dátumot is megnéztem, amikor elemzésed íródott, s megnyugodtam az 1976-os dátum láttán. Nem mintha nem lett volna érdekes a tüzetes elemzés a maga vonulataival, Te magad voltál érdekes benne. A doktor kisasszonyos elmélyült igyekezeted, amivel mintha a mozdulataidat illusztráltad volna, ahogy a kedélyed és lelkiállapotod hol megállítana, hol szökellésre készítetne, úgyhogy ebben az egész gyermekkorod benne van a térdharisnyával, a kék szoknyával és fehér bluzzal, miközben minderre a szélben szálló nagy hajad teszi fel a koronát...” (1985. november 25.).

Kimondhatatlan szerelem – „a szerelemnek ebben a merőben irodalmi lángolásában” (datálatlan Herceg-levél)

A levélírásban, melynek a témája a szerelem, a szerelmi érzés kimutatásának, kifejezésének vágya mutatkozik meg. „Ha a szerelemről akarunk írni, a nyelv *zűrzavarával* szembesülünk: az örülés területével, ahol a nyelv egyszerre *túl sok és túl kevés*, egyszerre terjengős (az *én* korlátlan kiterjeszkedése, az érzelmi alámerülés révén) és szegényes (a sémák miatt, amelyekre a szerelem ráfanyalodik és amelyek ellaposítják az írást)” (BARTHES 1997; 123). Herceg János a téma kapcsán egy komondor lépteihez hason-

lítja önmagát: „Te édes, drága, édes, Te, minek nevezzelek, Petőfi után szabadon, de még többet mondva, ha lehet, s tartózkodóan mégis, a szerelemnek ebben a merőben irodalmi lángolásában, amikor nem is tudom, mivel tudnálak lebeszélni rólam, hogy csak én szeresselek, titokban és messziről, s Neked ne kelljen érzelmeid tartalék erejét értelmetlenül rám pazarolnod, mert amit én adni tudok, az ugyanis kevés, nem több az öreg komondor lassu sompolygásánál, ahogy a gazdája lába alá fekszik, s csak néha vakkantja el magát, ha valaki jön, de nem fél tőle senki, fogatlan, nem harap már, csak a hangját hallatja, s így nem haragja csak alakja emlékeztet az egykori ádáz házőrzőre, akinek azonban, minek is tagadná, jólesik a jó szó s a simogatás, el is vonul utána elégedetten morogva az eresz alá, ahova odasüt a nap, pardon, miket beszélek, hiszen árnyékba megyen most már, az kell neki ennyi napsütés után, s így vagyok én is...” (datálatlan Herceg-level).

„Eszztétizálás helyett az alkotás” (Herceg János-level, 1985. október 10.)

Herceg János leveleinek fontos momentuma a megszólított Juhász Erzsébet írásművészetéhez fűzött véleménye, sugallatai. A tanítás vágya vezérli Herceget; ahogy ő fogalmaz, „az értelem cenzúrája alól” szeretné felszabadítani Juhász Erzsébet írásmódját, az egyik datálatlan levelét is ennek szenteli. „...bevallom, magam se tudom egyelőre, hogy is tudnálak rávezetni tökéletesen szabad, minden meggondolástól mentes szabad közlésre. [...] Ne hidd, hogy Joyce, aki erre képes volt, valami különös tehetséggel született bele korának irodalmába. Egyszerűen bátor mert lenni, s szabadjára engedte a nyelv áradását, hogy a szavak önálló életre keljenek. Te a Gyöngyhalászokban közel kerültél ehhez a készséghez, ha egyelőre csak finom hangutánzásba rejtett előadásban is, éppen ezzel a rejtéssel utját állva az asszociációk teljesen szabad folyásának”. Majd az 1985. október 10-ei levelében a szabadabban áramló írás mellett egy másik, általa problémának vélt dologra is felhívja a figyelmet: Juhász Erzsébet kevés írására. „Azt mondd, az életedet tetted fel az irodalomra. Hát akkor miért irsz aránylag keveset? Nagyon az az érzésem, hogy a forma fontosabb Neked, mint a mondanivaló, s az előbbivel is elégedetlen vagy. Vigyázol a hangodra, az előadásra, azt formálgatod félszegen, ahelyett hogy gátlástalanul mesélnél, hiszen minden tehetséged, megmutatkozási vágyad és mesélő kedved megvan hozzá.”

A Herceg-levelekben a sok biztató és útbaigazító sor után végül megtörik a levélíró beszédmódja, és az eddigi finomkodó nyelvezet után kortörténeti, társadalomkritikai attitűd olvasható ki az önfeltárulkozó élet-

rajzi elemekből. „...ne hidd, hogy holmi önelégült fölény beszél belőlem, mint aki birtokában van a határozott és szabad megnyilatkozásnak. Ezer akadály, fékje volt – és van – a munkámnak ebben a szűk és sötét és kilátástalan bezártságban. S amikor huszvalahány évesen megértettem, hogy nem lesz belőlem soha senki és Pestre mentem, vidék helyett a központ nagyobb sugárkörébe, egy idő múlva elvesztem, nem találtam a helyemet, mint akiből nemcsak a közös nyelvnek kell szólnia és mindennek, ami ezzel együtt jár. Egyszerre azon kaptam magamat, hogy másként látom a világot, másféle kötöttségből, a közelebbi történelem eltérő konzekvenciáival, s álmomban megint katona voltam a jugoszláv királyi hadsereg pilótiskolájában, s együtt énekeltem körbeállva a többiekkel két gyakorlat szünetében: Sta je tamo sto se beli u daljini, u gori... Persze, ez a kötődés nem volt elég erős ahhoz, hogy átálljak. Nemcsak nyelvi szegénységem miatt, sok minden más is visszatartott az anyanyelvemnél. S miután anyagi helyzetem nem engedte meg, hogy azt mondjam az Ünnep című családi képeslap főszerkesztőjének, Bethlen Margit grófnőnek: Kegyelmes asszonyom, menjen maga az édesanyja kinjába és ne kényszerítsen engem steril és kiherélt témák megírására, mert az olvasó azt kívánja, fogtam magam és hazajöttem a biztos tudat ellenére, hogy nem lesz belőlem soha semmi” (Herceg János-levél, 1985. október 10.).

Juhász Erzsébet Herceg Jánosnak küldött levelei nem ismeretesek. Egyetlen Juhász Erzsébet-megnyilatkozás kapott nyilvánosságot ebben a témában, a nekrológ, amelyet Herceg János 1995-ös halálhírére készített *Nem tudnék nekrológot írni Herceg Jánosról* címmel.³ A nekrológ megidézi Doroszlót, a Mosztonga partján elterülő Herceg János-házat, melynek kertjében, közös beszélgetésük alkalmával megelevenedett a vajdasági magyar művelődéstörténet és irodalom; a füzesek és a nyárfások alatt tette azt a vallomását Herceg János, hogy ha nem írna, nem tudná elviselni a magányt. „Valahogy mégsem lehetett kételkedni abban, hogy ez a kis paradicsom mégsem szüntetheti meg azt a magányosságot”, véli Juhász Erzsébet, melyet „egy író érezhet itt nálunk, a Vajdaságban” (JUHÁSZ 1995).

Irodalom

BARTHES, Roland: *Beszédtöredékek a szerelemről*. Atlantisz, Budapest, 1997

JUHÁSZ Erzsébet: *Nem tudnék nekrológot írni Herceg Jánosról = Napló*, 1995. február 1. <http://naplo.org/index.php?p=hir&modul=tegnaplo&chir=626> (2015. december 13.)

---

92 ³ A kézirat Topolya Község Múzeumának gyűjteményében található.